

EDITORIAL

CO JE ÚSPĚCH A KDE SE BEROU ŠANCE USPĚT?

Nové číslo *Studia paedagogica* představuje volně komponovaný svazek bez sjednocujícího tematického vymezení, přesto spolu jednotlivé příspěvky čile komunikují. Čtenáře, který číslo přečte od obálky k obálce, mohou podnítit především k přemýšlení o tom, čím je formováno naše jednání v různých situacích, jež vznikají ve vzdělávání, a jaké jsou naše šance v těchto situacích uspět či případně někomu jinému k úspěchu pomoci.

Číslo otevíráme horkou aktualitou. Autorský kolektiv v čele s Romanem Švaříčkem se věnuje otázce, jak čeští rodiče hodnotí výuku a své zapojení do procesu vzdělávání vlastních dětí v době uzavření základních škol z důvodu opatření proti šíření COVID-19. Výzkumnému týmu se podařilo v rekordním čase posbírat a vyhodnotit data od téměř deseti tisíc rodičů a článek je erudovaným příspěvkem do současné diskuse o tom, jak v epidemické situaci, která dosud není u konce, postupovat dále. Článek ukazuje, že domácí výuka byla pro rodiče příležitostí nahlédnout škole pod pokličku, což vedlo k tomu, že se začali intenzivněji vyjadřovat ke kurikulu či způsobu zadávání úkolů a komunikace mezi učiteli a žáky. Vedle toho text přináší v zásadě pozitivní zprávu, že se respondenti postavili k situaci čelem a svým dětem vydatně a účinně pomáhali. V pozadí tohoto uspokojivého konstatování však problikává několik problémů. Zaprvé, časové zatížení rodičů bylo příliš vysoké na to, aby byl podobný stav udržitelný opakovaně či dlouhodobě. Zadruhé, ve výzkumu absentují neangažovaní rodiče s nízkou mírou spolupráce se školou. Jestliže angažovaní respondenti referují o tom, že s dětmi nad výukou trávili denně hodiny, znamená to, že děti z rodin, kde takto intenzivní podpora chyběla, vstoupí v září do škol s obrovským handicapem. Článek tak (mimo jiné) představuje pozoruhodný příspěvek k tématu nerovnosti šancí ve vzdělávání.

Navazující příspěvek Jany Strakové a Jaroslavy Simonové téma nerovných šancí dále rozvíjí. Autoři vycházejí z opakovaně výzkumně potvrzené premisy, že žáci odborných středoškolských programů mají horší výsledky než žáci všeobecně vzdělávacích programů. Pro tento jev byla již nabídnuta celá řada vysvětlení (např. horší vstupní výsledky těchto žáků, méně podnětné rodinné zázemí, nižší motivace ke studiu atd.), autoři přicházejí s další možnou příčinou, kterou vidí v klimatu odborných škol, jmenovitě v takzvané kultuře akademické marnosti, tedy v pocitu, že není možné významněji ovlivnit školní úspěšnost žáků. Autoři zjišťovali, do jaké míry propadají pocitu akademické marnosti sami žáci a do jaké míry vnímají totéž u spolužáků a učitelů. Výsledky dokládají, že žáci středních odborných škol se vzdělávají v prostředí, které vykazuje vyšší kulturu akademické marnosti, a jejich výsledky jsou touto kulturou negativně ovlivňovány. Článek tak přesvědčivě ukazuje, že typ školy, kterou mladý člověk navštěvuje, výrazně ovlivňuje nejen jeho bezprostřední výsledky, ale také měkkou tkáň jeho přesvědčení o tom, do jaké míry má smysl se snažit o to ve vzdělávání uspět.

Sektoru středních odborných škol se v následujícím článku věnují rovněž Michal Šimáně a Lenka Kamanová. V pozadí příspěvku však stojí jiný cíl a zcela odlišná metodologie. Výzkum vychází z proudu dějin každodennosti s využitím metody orální historie. Studie mapuje, jak probíhalo a jak bylo ideologicky regulováno přijímací řízení na středních odborných školách v období socialistického Československa. Jinými slovy je článek o tom, jak byly uměle manipulovány šance různých žáků na přijetí na různé typy škol. Přes specifické zaměření a metodologii tak příspěvek vlastně zapadá do úvah nastolených předchozími dvěma texty, a sice do jaké míry jsou vzdělávací šance jednotlivce ovlivňovány situačním kontextem a systémovými bariérami. Tento historický exkurz nás upozorňuje, že téma vzdělávacích nerovností je naprosto nadčasové, ačkoli se proměňují jejich vnější projevy a formy. Pro ty, kdo chtějí vzdělávání rozumět a zlepšovat jej, je proto nezbytné reflektovat, jakým způsobem systémová znevýhodnění fungují a zda s nimi lze nějakým způsobem pracovat.

Další text tohoto čísla otevírá okno do zahraničí. Gábor Halász představuje výsledky průzkumu inovací ve vzdělávání, který byl realizován v nedávné době v Maďarsku. Analýza ukázala, že míra inovativnosti je v různých školách dosti odlišná, přičemž existuje vztah mezi inovativní aktivitou školy jako celku a inovativním chováním učitelů uvnitř ní. I v tomto článku se tedy – podobně jako v článku Jany Strakové a kolegů – ukazuje vztah mezi individuálním jednáním a institucionální kulturou. Autor předpokládá, že inovace vytvářené učiteli a školami hrají klíčovou roli při zlepšování kvality a efektivity vzdělávání a že jsou nezbytné pro nakládání s novými výzvami, s nimiž jsou učitelé a školy konfrontováni. Halászova studie tak může sloužit

jako inspirativní komentář k prvnímu článku tohoto čísla, z nějž mimo jiné vyplývá, že různé školy a různí učitelé se postavili k výuce v době uzavřených škol velmi variabilním způsobem. V situaci, kdy nebylo možné využívat běžně nastavené pracovní mechanismy, vítězily ty školy, ti učitelé a také ti rodiče, kteří byli rychle schopni vyvinout inovativní vzorce pedagogické podpory žáků.

Poslední článek ze sekce Stati je metodologický. Tým autorů kolem Šárky Portešové zkoumá, jak fungují různé postupy pro identifikaci intelektově nadaných žáků v prostředí základní školy. První postup je založen na nominacích učitelů, druhý na administraci testu fluidní inteligence. Výsledky ukazují, že míra shody mezi oběma postupy je spíše nízká. Jinými slovy, učitelé považují za nadané jiné žáky, než jsou ti, kteří vysoce skórují v inteligenčních testech. Vzhledem k tomu, že učitelé jsou zcela neoddiskutovatelně těmi, kdo se významně podílí na utváření přesvědčení žáků o tom, jaké jsou jejich šance uspět ve vzdělávání (viz výše), je tato zpráva velmi důležitá. Nejenže v systému vždy existují bariéry (rovněž viz výše), dospěli ve školách dokážou jen v omezené míře odhadnout potenciál různých žáků, z nichž pro mnohé tyto bariéry mohou být zásadním způsobem limitující.

Jako v každém čísle *Studia paedagogica* je i v tomto zařazen text z pera začínajícího výzkumníka, doktorského studenta pedagogiky. Tomáš Lintner připravil metodologickou studii, která představuje možnosti analýzy sociálních sítí coby nástroje zkoumání vzájemných vztahů mezi různými aktéry ve vzdělávání. Autor mimo jiné ukazuje, že touto metodou je možné zkoumat, zda jsou pozitivní či negativní vztahy s vrstevníky ve školní třídě utvářeny například specifickými vzdělávacími potřebami žáka či jeho prospěchem. Tento článek tak dobře komunikuje se všemi předchozími, neboť tematizuje vztah mezi jedincem a jeho sociálním kontextem. Rovněž jej můžeme číst jako připomínku, že výzkumníci, stejně jako sami učitelé, by se měli zabývat situací jednotlivých žáků, snažit se porozumět různým zdrojům, které ovlivňují jejich vzorce jednání ve školním prostředí.

Jako bonbónek nakonec servírujeme diskusní stať Petra Knechta a Františka Tůmy k tématu publikační etiky v pedagogických vědách. Nejde však o sladké počení, nýbrž o vážnou výzvu k sebereflexi mířenou dovnitř naší akademické komunity. Text je apelativní, zároveň však velmi erudovaný, teoreticky i datově podložený. Zabývá se fenoménem vynucování citací a zakládání citačních kartelů, jež interpretuje jako nástroj pro umělé vylepšování reputace jak na straně jednotlivých vědců, tak na straně pedagogických časopisů. Jednoduše řečeno, sporné citační praktiky vznikají v důsledku snahy akademických aktérů uspět – jiným způsobem než poctivou prací a trpělivým čekáním na její recepci – v systémově uměle vytvořené situaci, kdy jsou za indikátor úspěšnosti a kvality vědecké práce považovány počty citací.

Výše uvedený příspěvek vnímáme jako velmi cenný, neboť nás v redakci vede k reflexi naší vlastní činnosti. Otázkou citačních ohlasů se samozřejmě intenzivně zabýváme. Od doby, kdy byl časopis zařazen do databáze Scopus, můžeme přehledně sledovat, do jaké míry si jednotlivé příspěvky získávají pozornost v jiných časopisech zařazených v téže databázi. V této chvíli můžeme vidět vývoj, kterého náš titul dosáhl mezi rokem 2018, kdy mu poprvé byl přidělen tzv. CiteScore, a následujícím rokem 2019, stejně jako zcela aktuální letošní trend. Zatímco v roce 2018 byl časopis mezi nejméně citovanými v celé databázi, v následujícím roce se jeho CiteScore zdesetinásobil a průběžné údaje ukazují, že růst bude dále pokračovat (viz <https://www-scopus-com.ezproxy.muni.cz/sourceid/21100827888>). Co je pozitivní, podrobný pohled ukazuje absenci nelegitimních citačních praktik. O kartelu nemůže být řeč. Za nárůstem citací stojí jen v malé míře autocitace časopisu a v ještě menší míře přirozená výměna s dalším českým titulem indexovaným v databázi, jímž je Orbis scholae. Naopak, řada citací přichází z velmi renomovaných zahraničních časopisů stojících na špici citačního žebříčku. Tento fakt bereme jako signál, že *Studia paedagogica* vrůstá mezi časopisy přispívající k rozvíjení důležitých témat současných věd o vzdělávání a příspěvky jsou natolik kvalitní a inspirativní, že k nim mezinárodní akademická komunita odkazuje. Věříme rovněž, že svou redakční prací pomáháme k úspěchu autorům jednotlivých příspěvků. Čím více je časopis sledován a respektován, tím více má každý jednotlivý článek šanci, že najde pozorného čtenáře, který jej ocení a bude o něm přemýšlet. A to je, domníváme se, klíčová složka výzkumné a publikační práce. Bez toho, že se nová data, hypotézy a teorie stanou součástí společného mentálního úsilí mezinárodní akademické komunity, je smysl naší vědecké činnosti velmi omezený.

Naše redakční práce je limitována řadou situačních bariér – například malým startovním renomé časopisu, rozhodnutím publikovat polovinu článků v češtině, obecně malým průnikem českých akademiků z oblasti pedagogických věd do mezinárodního vědeckého prostoru. Přesto, domníváme se, můžeme jít cestou inovací a postupně se vyrovnávat s výzvami, které s sebou budování úspěšného časopisu přináší. Věříme, že máme šanci, a snad se přitom vyhneme akademické marnosti. Milí čtenáři, autoři, recenzenti a podporovatelé, jsme rádi, že jste na této cestě s námi. Jako vždy vám přejeme příjemné a inspirativní čtení.

Klára Šedová
výkonná redaktorka